

HARRO & LIBERTAS

Milenci, kteří se postavili
nacistickému teroru

NORMAN OHLER

Autor bestselleru *Totální rauš*

**HARRO &
LIBERTAS**

Copyright © 2020 by Norman Ohler

Všetchna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Vladimír Čadský, 2022

Cover © Kateřina Urbanová, 2022

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2022

ISBN 978-80-277-2559-5 (pdf)

NORMAN OHLER

**HARRO &
LIBERTAS**

Příběh lásky a vzdoru

PANGEA

Obsah

ČÁST I	
Nepřítel	27
ČÁST II	
Kariéra a manželství	69
ČÁST III	
Odboj a láska	149
ČÁST IV	
Boj s nepřítelem	269
Seznam pramenů a literatury	367
Poznámky	377
Jmenný rejstřík	409
Zdroje ilustrací	421

*„To by byl báječný námět,
kdyby to nebylo zakázané.“*

JISTÝ KOMISAŘ GESTAPA¹

*„Vyjádřit minulost historicky neznamená
poznat ji takovou, jaká doopravdy byla.
Znamená to osvojit si vzpomínku, jak
probleskne v okamžiku nebezpečí.“*

WALTER BENJAMIN

Poznámka úvodem

Bylo mi asi dvanáct let, seděl jsem na zahradě u domu svých prarodičů, jenž byl v Klingentalu, na okraji malého města v jihozápadním Německu, nedaleko alsaských hranic. Ještě v březnu 1945 byla tato obec, kde jsem se narodil, srovnána při útoku Royal Air Force se zemí a více než 95 procent barokních budov bylo zničeno. Mou babičku a mého dědu postihlo to, co tolik jiných lidí: krupobití bomb nepřezilo z jejich majetku nic. A tak můj dědeček postavil po válce „vlastnoručně ze suti“ nový dům. Pokřtil ho *Haus Morgensonne* (Dům Ranní slunce) a polní cestu, jež vede Klingentalem, nazval *Wiesengrund*, což bylo později převzato do oficiálních map ulic.

V zahradě u domu *Morgensonne* jsme často hrávali *Člověče, nezlob se* a před prvním vrhem můj dědeček pokaždé říkal: „Budeme hrát tvrdě, ale férově!“ Ta věta mě vždycky tak trochu poděsila, i když jsem proti férové hře nemohl nic namítat a to tvrdě také nebylo míněno příliš vážně, protože jsme hráli, abychom si užili co nejvíc legrace a ukrátili si čas. Ale toho odpoledne jsem nechtěl, ať férově či neférově, začít první rundu, ledaže by mi děda vyprávěl nějakou příhodu z války. Ráno jsme na gymnáziu viděli dokumentární film o osvobození jednoho koncentračního tábora, hromady brýlí, vyhublé tváře a k tomu efektní střihy na jásající německý lid, a nikdo z nás nesměl odejít z místnosti.

Tak jsem chtěl vědět, jestli s tím měl můj dědeček něco společného. Napřed zavrtěl hlavou a chtěl začít *Člověče*,

nezlob se. Ale já jsem sebral obě kostky v barvě slonoviny a vyzývavě se na něj podíval. Slunce nám svítilo skrze listy jabloní na stůl a na hrací desce se žlutým podkladem kreslilo maskovací vzor světla a stínů. Tu mi děda řekl, že pracoval pro Říšskou dráhu. To pro mě nebylo nic nového, a tak jsem na něj naléhal, aby mi vyprávěl něco zajímavého.

Pohroužen v myšlenkách hleděl upřeně k modrým jedlím, které tvořily hranici Wiesengrundu. Potom si odkašlal. Nakonec řekl pomalu a jakoby mimochodem, že vždycky byl opravdový a nadšený železničář, protože měl rád přesnost a spolehlivost, pro něž byla železnice synonymem. A že by si býval nikdy neuměl představit, k čemu pak došlo. Hned jsem se zeptal: A k čemu došlo? Váhavě mi vyprávěl, že pracoval jako inženýr – jestlipak vím, co je inženýr? Ačkoli jsem to tak docela přesně nevěděl, přikývl jsem. Za války, pokračoval, ho přeložili do severočeského Mostu, zapadákova na uzlu tratí Ústí nad Labem – Chomutov, Plzeň – Březno a Praha – Duchcov.

Jednoho zimního večera, když bílý sníh pokryl černé kolejové spojky, louky, stromy i zamrzlou řeku Bílinu, vyprávěl mi dědeček váhavým hlasem, byl přijíždějící vlak odkloněn na vedlejší kolej; byl to dlouhý nákladní vlak s dobytčími vagony, který musel uvolnit cestu spěšnému vlaku s municí. Kola se skřípěním přejížděla měkkou půdou, ozývalo se volání, dlouhé táhlé pískání. Vyalila se pára a rozplynula se. Dobytčí vagony byly odpojeny. Bílé údolí opět ztichlo.

Něco tady nehrálo. Dědeček to cítil; říkal mu to jeho instinkt železničáře. Po chvíli opustil svůj nízký služební domek a šel k vedlejší koleji. Bylo slyšet jen zurčení vody pod ledem zamrzlé Bíliny. Zneklidněn běžel podél dlouhé řady wagonů. Právě když se chtěl otočit zpátky, něco se v úzké větrací škvíře nad posuvnými dveřmi pohnulo. Z otvoru se na provázku spustil plechový hrnek, rachotil na dřevěné stěně

vagonu, zachytil se o závoru dveří, zase se uvolnil, pomalu se pohupoval dolů a ponořil se do sněhu vedle koleje. Krátce nato se šňůra napnula a vynesla naplněnou nádobku zase k otvoru. Nahoře se objevila dětská ruka – jen ta se vešla do škvíry – a vzala nádobku dovnitř.

Lidé, ne dobytek! Lidé v dobytčím vagonu, ale to je přece proti přepravním předpisům! Sviňárna. Něco takového se u říšské dráhy nedělalo. Dědeček se rozčileně vrátil do služební místnosti, aby se podíval, kam ten vlak vlastně jede: do Terezína. Ten název mu mnoho neříkal. Malé místo pár kilometrů na sever od Bohušovic, konečná stanice na hranicích Protektorátu. Vyběhl zase ven, aby se na vagony podíval, ale teď přicházeli podle kolejí spěšným krokem dva strážní v černé uniformě. Automatické pistole připravené ke střelbě. SS. Dědeček se otočil a pospíchal zpátky. Za ním se ozval výhružný křik.

Je válka, pomyslel si o něco později, když se díval oroseným oknem přetopené služební místnosti ven. To se na přepravní předpisy nikdo neptá. Budou to váleční zajatci. Rusové. Věděl však, že to není pravda. Vlak přijel od západu. Ruka, kterou uviděl, patřila dítěti. Věděl také, že s tím nic nenadělá. „Bál jsem se SS.“

Vyprávěl mi to ve sluncem prozářené zahradě svého žlutě natřeného domu, a ačkoli jsem ho miloval, vždyť to byl můj děda, můj bezvadný dědeček, v tu chvíli jsem ho nenáviděl, a on to cítil. Začali jsme hrát *Člověče, nezlob se*.

Potom se stalo něco zvláštního. Uprostřed hry se mu roztrásl ruce, hleděl stranou, aby se na mě nemusel dívat, a pak řekl přerývaným hlasem: „Říkal jsem si tehdy, jestli někdo zjistí, co Židům děláme, bude to pro nás zlé.“

Podíval jsem se na něj a neřekl ani slovo. Najednou jsem měl dojem, že dědeček sedí hodně daleko ode mě. Byla mezi námi ohromná vzdálenost, přestože jsem se ho mohl

dotknout rukou. Všechno bylo najednou daleko; zahrada kolem nás, jabloně za naším stolkem, stůl jako by byl v jiné dimenzi. Už jsem na něj nemohl sáhnout. Už jsem nemohl tahat figurkami hry. Babička tu seděla jako socha, ztrácejíc se v mlze u levého okraje mého zorného pole. Dědeček byl kdesi přede mnou. Zavřel jsem oči. Bylo úplné ticho. Ticho, které bylo slyšet.

1

V Berlíně není vždycky chladno. A jsou letní dny, kdy město žhne a písek z Braniborska horce skřípe mezi zuby. Nebe se pak vznáší tak vysoko, až je cítit, že jeho modř je součástí kosmu. Život v tomto městě, ve kterém se toho děje tolik a zároveň vůbec nic, se pak také stává kosmickým. V srpnu 1942 byly takové dny, kdy mnozí lidé naposledy ve svém životě plachtili na Wannsee, a jsou i v srpnu o pětasedmdesát let později, kdy se setkávám s mužem, který se jmenuje Hans Coppi.

Samotnému Hansovi je také pětasedmdesát let, ale působí mladší. Je štíhlý, vysoký (jako jeho otec, jemuž kamarádi říkali „Dlouhán“), nosí kulaté brýle a má bdělý, ironický pohled. Nevím přesně, k čemu tohle setkání povede, jsem sice autorem knihy z oblasti literatury faktu o době nacismu, ale vlastně chci psát romány nebo dělat hrané filmy. Ale to, co mi ohlásil Hans Coppi, je *autentický* příběh, který si žádá další knihu literatury faktu.

Hans vyrůstal ve východním Berlíně v době studené války jako VIP. To souvisí s jeho rodiči, kteří tam posmrtně platili za celebrity. Byli totiž takzvaní bojovníci antifašistického hnutí odporu. Jeho matka ho směla v nacistickém vězení ještě porodit. Potom ji postavili před soud a po osmi měsících

na ni čekala gilotina. Hans Coppi, promováný historik s jemenocitem, se snažil celý život pochopit, co se tehdy stalo s jeho rodiči a jak je možné, že tehdy museli stejně jako několik jejich přátel, kteří byli toho léta 1942 naposledy plachtit, zemřít tak mladí.

Domníval jsem se, že nejvýznamnější členy odboje proti nacistickému režimu znám: hrabě Schenk von Stauffenberg a jeho bomba z 20. července 1944, Georg Elser, osamělý manický bojovník s doma vyrobenou výbušninou, které Hitler v roce 1939 unikl jen o pár minut, nesmírně statečná a přitom tak vzpurná Sophie Schollová a její bratr Hans, závislý na morfinu a pervitinu. Ale existuje ještě i další příběh, který podle Hanse Coppiho patří do tohoto kánonu; točí se kolem dvojice, se kterou se přátelil i jeho otec: dva lidé, kteří mnoho let bojovali proti diktatuře a pro něž byl tento boj také zápasem za otevřenost v lásce. Jmenovali se Harro a Libertas Schulze-Boysenovi a v průběhu let se kolem nich shromáždilo více než sto osob, které vytvořily skvělou organizaci, v níž se spojilo bezmála tolik žen jako mužů. Tak tomu nebylo v žádném jiném uskupení. Je to příběh mladých lidí, kteří chtěli především jedno: žít – a milovat se, přestože doba, kdy byli v plném rozpuku, byla určena smrti.

Záměr, který si Hans Coppi předsevzal, nebyl jednoduchý: zjistit, co se tehdy doopravdy událo. Když se totiž Hitler dozvěděl, co se proti němu podnikalo v srdci říšského hlavního města, rozlítl se natolik, že rozkázal vymazat i vzpomínku na tyto mimořádné události, zfalšovat ji k nepoznání. Pravda o Harrovi a Libertas i všech ostatních měla zaniknout a zmizet. A to se diktátorovi málem podařilo.

S Hansem Coppim se setkávám v kavárně Café am Engelbecken, kde se stýká Východ se Západem, na styčném bodě městských podobenství starého hlavního města NDR a bývalého Západního Berlína, města za zdí. Proti socialistickým

panelákům zde stojí vylepšené obytné domy z gründnerských časů: Kostel svatého Michaela, postavený jedním ze Schinkelových žáků, se po bombardování stále ještě tyčí bez střechy k nebi, do něhož Hans Coppi tohoto horkého letního odpoledne skepticky mžourá, protože ví, že se nahromaděné podvečerní vedro na toto zvláštní, občas tak napjaté město rádo vyvalí.

Vzal jsem s sebou na schůzku svého malého syna, je mu o málo víc než půldruhého roku, ale už je velký jako dvouletý. Náš rozhovor mu připadá méně zajímavý než kachny na nádrži Engelbecken. Pokaždé, když některá z nich vyklouzne ze svého hnízda v rákosí na hladinu rybníka, vstanu a zastavím ho, protože cupitá až ke břehu, odnesu ho zpátky ke stolku, posadím ho na židli a nabídnu mu limonádu z rebarborové šťávy. Možná by bylo bývalo lepší nechat ho doma, abych se mohl plně soustředit na schůzku. Ale zdá se, že taková přerušování Hansi Coppimu nevadí. Pozorně nás sleduje.

Když byli jeho rodiče necelé dva týdny po zatčení Hara v září 1942 rovněž zatčeni, asi to Hans v lůnu své matky Hilde cítil. Tu zavřeli nejprve s ostatními ženami v policejním vězení na Alexanderplatzu a koncem října – ve vysokém stupni těhotenství – byla uvězněna v ženské věznici v Barnimstraße. Koncem listopadu tam směla přivést na svět své dítě, které pojmenovala Hans, jak se jmenoval i její muž.

Najednou se leknu: Zaslechl jsem křupnutí a podívám se po synovi. Vykouzl kousek skla ze sklenice s rebarborovou limonádou, která stojí na stole před ním. Chvilíčku mi trvá, než situaci pochopím. Ale chybějící malý půlměsíček hovoří zcela jednoznačně. Opatrně mu sáhnu do pusy a perfektně zformovaný kousek skla vytáhnu. Naštěstí se malý nezranil! Dívám se na něj ohromeně a on vypadá taky trochu zaraženě. Nevěděl jsem, že malé děti dokážou rozkousnout

sklenici, a ještě k tomu tak čistě, a on to evidentně také nevěděl. Hans uklonil hlavu k levému rameni: „Ten má ale energie, ten váš chlapeček.“ A v tu chvíli mi je jasné, proč můj syn přišel na tento rozhovor; náhle mu totiž přeju, aby zvládal život stejně jako Hans Coppi, až se bude někdy později muset vyrovnat s historií.

Toho odpoledne je v Berlíně horko a já jedu po rozhovoru k Wannsee – vykoupat se, a protože je tam ještě víc kachen. A navíc je to vodní plocha, která je s těmito událostmi velice těsně spojená. Je 31. srpna 2017, na den přesně 75 let po Harrově zatčení. Zdvihá se vítr, blíží se bouřka.

2

Hledání stop v centru. Tam, kde kdysi stál Hlavní říšský bezpečnostní úřad, je dnes památník s názvem *Topografie teroru*. Zde byla ústředna gestapa, tady měl svou kancelář Himmler, každé ráno zde cvičil dvě hodiny jógu, než se vydal za svými denními záležitostmi. Odtud organizoval Eichmann genocidu židů. A tady, v zabetonovaném sklepě, kde bývalo vězení, byli vězněni Harro a zprvu i Libertas a také otec Hanse Coppiho. Harrova cela číslo 2 už stejně jako ostatní neexistuje. Budova byla těžce poškozena při jednom náletu Royal Air Force a po válce byla ruina stržena. V sedmdesátých letech tady obchodovala nějaká firma se stavební sutí a na testovací dráze bylo možné se autem řídit přes plochu bez řidičáku. Dnes je na místě někdejšího sklepa výstava, kde je připomenut i Harro Schulze-Boysen.

S Hansem Coppim se setkávám u výstavních tabulí. Toho dne působí křehce, ptá se, jak se daří mému synovi, potom jdeme po někdejším Tirpitzově nábřeží – dnes Reichpietschufer – ke komplexu Bandlerblock na Stauffenberg-Straße.

Vedle ministerstva obrany tam sídlí Památník německého odboje. Ve čtvrtém patře solidní budovy je místnost, která ukrývá „sbírku Rote Kapelle“. Hans Coppi a další spolupracovníci našli při rešerších nebo získali od svědků a rodinných příslušníků v uplynulých letech mnohé, aby objasnili události kolem Harra a Libertas i ostatních. Je to místnost plná dopisů, fonografických alb, spisů a zápisů z rozhovorů, zápisů z dotazování svědků, deníků, výslechových protokolů.

Jakkoli zvláště, dramaticky nebo nepravděpodobně mohou následující líčené události znít: Nejedná se o fiktivní text. Všechno, co je uvedeno v uvozovkách, je doloženo nějakým pramenem. Místo je Berlín, město, které už prošlo mnoha proměnami, kde však vždy žili lidé s podobnými potřebami: Lidé, kteří rádi dobře jedli, chodili do kina nebo tancovat – kteří měli rodiny, vychovávali děti nebo se jednoduše chtěli mít rádi. Lidé, kteří se scházeli v kavárnách, přestože u vedlejšího stolu seděly postavy v černých uniformách. Barevné skvrny, kolem nichž se časem stále více šířila šedá či ještě spíše hnědá. Lidé, kteří přemýšleli, jak mají reagovat na politickou situaci: jak se chovat v časech, které vyžadují konformitu. A také lidé, kteří se zřetelně odlišovali od mého dědečka, který jednoduše dál pokračoval ve své práci inženýra pro Říšskou dráhu.

Norman Ohler, Berlín, současnost

Skok in medias res

*Vrchní říšský válečný prokurátor Berlín, 18. ledna 1943
St. P. L. (RKA) III 495/42*

Pan

*fregatní kapitán E. E. Schulze
číslo polní pošty 30450*

Na Vaši žádost z 9. ledna 1943 Vám sděluji, že pravomocně rozhodnutá konfiskace majetku neznamená jen zabavení statků, které jsou v majetku odsouzeného, ale že jako dodatečný trest má být zahlazena i vzpomínka na odsouzeného.

Z pověření

Vrchní soudní rada, plukovník Luftwaffe²

Tento dopis od dr. Manfreda Roedera dostal Erich Edgar Schulze tři týdny po popravě svého syna Harra.

1

O necelých deset let dříve, 26. dubna 1933, je v hlavním městě Německa jasno, 16 stupňů, zkrátka krásný jarní den. Hitler je necelé tři měsíce říšským kancléřem a 23letý Harro Schulze-Boysen dosud nezastavil vydávání svého nezávislého periodika *Gegner* (Nepřítel), jež za Výmarské republiky vzkvétalo s více než 5000 předplatiteli a jehož je mladým šéfredaktorem. *Dnes nepřátelé – zítra spolubojovníci*, zní motto expressionismem ovlivněného dvouměsíčníku. Do *Gegneru* píší i nadále autoři z nejrůznějších táborů, jako by nebylo nacisty zavedené cenzury tisku. Hluboce humanistický duch časopisu, sázející na dialog, se opírá o přesvědčení, že všechny společenské problémy lze řešit nalézáním společných rysů i mezi těmi nejrozdílnějšími stanovisky.

Tohoto 26. dubna nařídí Hermann Göring, muž číslo dvě v hitlerovské říši, vytvoření úřadu tajné státní policie. Volno-myšlenkářští spolupracovníci časopisu se téhož dne scházejí na týdenní redakční konferenci, aby diskutovali o roli církve v novém, úděsnou rychlostí se vyvíjejícím nacistickém státě, když tu na vstupní dveře v Schelligstraße č. 1, nedaleko Postupimského náměstí, někdo hlasitě zabuší.

Harro otevře. Muži v černé uniformě. Co ti tady chtějí? Pokud existuje nějaká nová služba k udržení pořádku, pak přece SA v hnědých uniformách. Ale copak dnes vůbec někdo ví, kdo má právě jakou pravomoc? Tihle tady, to jsou v každém případě SS, oddíl III, z nedaleké Postupimské ulice č. 29, takzvané „Henzeho pomocné policejní komando“.³

Muži vtrhnou dovnitř, ukončí redakční konferenci, zabaví nějaké Harrovy knihy, jeho fotografie a dopisy, jeho gramofonové desky, poznámkové bloky a spisy. Všechno nacpou do velkého koženého kufru, potom ženou Harra a jeho nejlepšího přítele, štíhlého tmavovlasého Henryho Erlangera, a další autory z *Gegneru* ranami po schodech dolů.

Henry se vlastně jmenuje Karl Heinrich, jeho otec je berlínský bankéř a žid, jeho matka z Porýní, z Ingelheimu. Henry skvěle doplňuje Harrovu hazardérskou povahu. Je to, jak ho popisuje jeden společný přítel, „typ věčného asistenta režie: pilný, veselý myslí, dobrý duch, jakého zkrátka potřebujete, (...) usilovně podporující věc *Gegneru*“.⁴ Na rozdíl od Harra nemá introvertní Henry žádné přímé politické ambice, nedovede si diplomatickou obratností získávat druhé. Znalosti literatury jsou pro něj důležitější. Nejraději čte současnou filozofii a mladé autory, například Ernsta Jüngera. Jako vyučený knihovník se Henry zajímá o každé napsané slovo.

Nacpou je do malého transportního auta a jede se do štábu oddílu SS III na Postupimské ulici. Při výslechu se Harro vehementně brání. Není si vědom žádného provinění a trvá na tom, že nedělá nic jiného, než že vydává periodikum, v němž se otevřeně a nepředpojatě diskutuje o budoucnosti Německa a Evropy. Jenže právě to je jeho nejhorší provinění. Za svítání je zase v malém transportéru a choulí se těsně k Henrymu. Jezdí křížem krážem městem, strážci nešetří ranami a kopanci. Harro se poprvé potýká se strachem. Celou dobu si nemyslel, že mu opravdu něco hrozí, přestože to nebylo poprvé, kdy se dostal do křížku se státní mocí. Už ho opouští jeho neotřesitelná víra, že všechno nakonec dobře dopadne. Co mají s Henrym a s ním za lubem? Pak vůz zastaví. Dveře se rozletí. Není tohle Reichsstraße – a tam *Spandauer Bock*, oblíbený výletní lokál, kde staví i tramvaj?

Ven! Harro mžourá do světla pouliční lucerny. Ve vzduchu je cítit jaro, což mu však přijde jako výsměch. Vedle něj klopytá Henry.

Sešmatlané schody vedou dolů. Jsou tam otevřené dřevěné dveře. Na podlaze leží sláma, improvizovaná lůžka, nad tím černo-červeno-zlaté vlajky jako povlečení, výsměch zaniklé Výmarské republice. Už tam někdo leží, další přispěvatel *Gegneru*, Švýcar Adrien Turel. SS ho před několika hodinami odvezla z jeho bytu. Harro a Henry si musejí lehnout vedle něj a „držet hubu“⁵

Celou noc na ně svítí ostré světlo. V tom se spát nedá. U dveří drží stráž uniformovaný obr sedící na stoličce, mezi koleny si pohrává s pistolí: vytáhne zásobník, se zaklapnutím ho vloží zpátky, zase ho vyndá, zatímco trojice přátel leží vedle sebe v ostrém světle světlometu; přitom mají pocit, že jsou pronásledováni naprosto nespravedlivě, a tak je neopouští naděje, že se to všechno nakonec ukáže jako jedno velké nedorozumění. Vždyť rozumným rozhovorem lze přece překlenout jakýkoli rozpor, ne? To je koncepce *Gegneru*. Co ale, když se toho jedna strana nedrží? Ještě nedávno, před takzvaným uchopením moci, bylo psaní kritických spisů v pořádku. Jak je možné, že se za to teď tak přísně trestá? Jakým právem se ti surovci řídí? A co udělají s Henrym, který je „poloviční žid“?

Kolem jedné hodiny v noci někdo rozrazí dveře a zařve: „Je tady nějaký Turel?“

Adrien se zdvihne.

„Do pozoru! Jak se jmenujete?“

„Adrien Turel.“

„Jak?“ ptá se esesák a drží si ruku u ucha. „Já slyším pořád jen žid!“ Jenže Turel není žid, ale Švýcar. Když se omyl vysvětlí, je propuštěn, zachrání ho jeho národnost. Ale Turel se vzpouzí a chce zůstat s přáteli. Jeden strážný ho proti jeho

vůli vyvede ven. Zbydou už jen Harro a Henry. Zahradnic-
kými nůžkami jim ostříhají vlasy a potom Henryho odve-
dou na vnitřní dvůr. Ten *opravdový žid* tam musí běhat do
čtverce podle zdí, zatímco esesáci stojí uprostřed a bijí ho
biči z hroší kůže. Henry nebyl nikdy z nejsilnějších, pokud
jde o tělesnou konstituci.

„Ty taky,“ zařve někdo na Harra: „Svléknout!“ přetáhne
si přes hlavu svůj oblíbený modrý pulovr. Zatím ho vždycky
chránil a všude provázel.

Při druhém kole, které musí Harro absolvovat do půl těla
nahý v bývalém sklepě zábavního lokálu Spandauer Bock,
kde se dříve hrávaly kuželky, mu biče trhají kůži a začíná
mu být jasné, že se šeredně mýlil. Přejede si rukou po tváři
a po hrudi. Tam, kde se rukama dotkne krve, má pocit, jako
by kůže byla z rohoviny. Přitlačí ho na cihlovou zeď. Dva
muži drží každý jednu paži, čtyři další drží nohy. Jeden mu
stáhne kalhoty přes kolena, jiný vytáhne nůž, skloní se dolů
a vrazí nůž Harrovi do stehna, rozřízne rovnou linii, pak
udělá pravý hák doprava a ještě jeden, až vznikne kříž, po-
tom zrcadlově totéž na druhé noze. Každým pohybem nože,
každým hákem kypí v Harrovi nesmírná nenávisť, protože
ho zároveň připravují o víru, o jeho dávnou důvěru ve vlastní
všemocnost. Vždyť Harro přece dosud dokázal vyjít po dob-
rém s *každým*. Alespoň si to do té doby myslel. Teď už si to
nemyslí. Teď už vlastně nemůže vůbec jasně myslet, nýbrž
cítí jen bolest. Teď musí bojovat, vše ostatní není k ničemu.
Zkoušel to s *argumenty*, se slovy, ale bylo to málo, nepostaču-
jící technika a naprosto neuspokojivý způsob jednání, když
je protivníkem nacionální socialismus.

O tři dny později, 29. dubna 1933, pospíchá z oslavy otcových narozenin k redakci *Gegneru* 20letá Regine Schüttová, vysoká dívka v elegantním šedém flanelovém obleku. Těší se na večer s Harrem: Ona si kreslí svoje módní návrhy, on sedí nad texty pro časopis, potom se milují, i když nejsou oddaní. Když jsou vstupní dveře zavřené a na její zvonění nikdo neodpovídá, běží do hospody na rohu, aby odtamtud Harrovi zavolala. Ale k tomu už nedojde. „Sebrali ho,“ řekne jí barman. „Viděli jsme to.“⁷

Ihned začne pátrat. Obráží jednu hospodu za druhou, protože slyšela, že každý úderný oddíl má v jedné z těchto špelunek svůj neformální štáb. V centru města jich je mnoho, je to hledání jehly v kupce sena, ale nic jiného ji nenapadá. Vypadá dobře, je elegantní a bez známky strachu se pokaždé korektně a zdvořile ptá: „Nezatkli jste vy nebo váš oddíl Harra Schulze-Boysena?“ Tázání, někteří z nich opilí, jí vesměs odpovídají na rovinu. Regine s rudě plavými vlasy je typ, který se líbí, a muži se tak snaží zapůsobit na ni slušným chováním.

Konečně, večer 30. dubna, čtyři dny po Harrově zatčení, narazí na jednoho mladého muže z oddílu SS III, který jí potvrdí: Ano, máme ho. A řekne jí i to, kde je. Regine hned vyrazí, ovšem nikoli ke Spandauer Bock, ale k botanické zahradě, protože ví, že tam někde bydlí říšský soudní rada dr. Werner Schulze, Harrův strýc. Jeho přesnou adresu nezná, ale podaří se jí zúžit hledání pomocí telefonního seznamu a ve tři hodiny ráno, kdy už autobusy dávno přestaly jezdit, konečně najde správnou adresu. Rodině sdělí všechno, co se dozvěděla, protože věří, že ta má lepší možnosti než ona, zasadit se o jeho propuštění.

Když se o zmizení svého syna dozvedí Harrovi rodiče, kteří žijí v Porúří, jeho matka Marie Luise, rozená

Boysenová, „silná žena, ač velice malé postavy,“ jak ji později popíše Regine, se ihned vydá do ústředí NSDAP v Duisburgu a zapíše do seznamu členů nejen svoje jméno, ale i jméno svého muže. Je přesvědčená, že se stranickým odznakem má větší šanci, že svého syna uvidí ještě živého.⁸ Ke svému zděšení se však dozví, že stranický odznak, takzvaný bonbonek, jí bude zaslán až o pár týdnů později. Ale nevzdá se, rozčileně vypráví, že je už léta předsedkyní *Svazu žen Německé koloniální společnosti* v Duisburgu (což byla pravda!). A že má dnes večer akci koloniální společnosti, na níž musí veřejně promluvit (což pravda nebyla!), což nechce bez stranického odznaku.⁹ Její troufalost přináší ovoce: Výjimečně dostane odznak hned na místě, zapíchne si ho ve výši hrudi do klopky saka svého kostýmu, nasadí si decentní klobouček a nejbližším vlakem jede celou noc do Berlína. V časných ranních hodinách dorazí do Berlína, kde ji z nádraží odveze švagr. Když jí řekne o Regině Schüttové a její informaci, která jednotka Harra zadržela, Marie Luise se hned rozjede do Postupimské ulice, „mezi Postupimské náměstí a Postupimský most, po levé straně, když přicházíte od Postupimského náměstí“.¹⁰ Tam jí pohled nejdřív padne na štít „Svaz námořních důstojníků“. Spontánně vstoupí, protože přes svého manžela Ericha Edgara, který byl korvetním kapitánem námořnictva, zná pár námořních důstojníků, což by mohlo znamenat další pomoc. A opravdu tam jsou dva kapitáni, rovněž se stranickými odznaky v klopě. Když jim řekne o Harrově zadržení, oba souhlasně tvrdí, že když je u SS, nemusí si dělat starosti, tam mu nezkříví ani vlásek. Protože SS nejsou SA, sice se toho o nich moc neví, ale jsou pokládáni spíše za neškodné.

Marie Luise jde trochu uklidněna do prostor oddílu SS. U stolu sedí dva muži. „Kde je můj syn Harro Schulze-Boysen?“ Všimne si, že si muži vymění pohledy. „To přece

nemůžeme vědět," odpoví jeden z nich. Právě v tu chvíli dveřmi vejde jeden z námořních důstojníků s tím, že mu je líto, že jí víc nepomohl, když speciálně kvůli tomu přijela z Duisburgu. Před chvíličkou zaklepal o patro výše u Henzeho, velitele pomocného policejního komanda. Ten je ochotný ji přijmout, ale má si pospíšet, má málo času.

Harrova matka vzrušeně vystoupá po schodech. Ví, že se musí sebrat: musí působit sebevědomě v tomto novém systému, ve kterém je tak obtížné se vyznat.

Henze, muž s malým knírkem pod nosem, ji přijme se slovy: „Váš syn nepsal ve stranickém duchu.“ „Můj syn je idealista," odpoví ona, „je mu teprve 23 let, je pochopitelně ještě nezralý. Slibuji, že ho budu držet mimo politiku.“ Teď mluví z přesvědčení, protože je opravdu přesvědčená, že to Harro se svými národně revolučními idejemi přehání. „Jestli dostal trochu nařezáno," dodá, protože si dovede představit, že nacisté nezacházejí se svými protivníky právě v rukavičkách, „nebylo by to to nejhorší. S tím se tak mladý muž rychle vyrovná."¹¹

„No, moc ohleduplně s ním asi nezacházeli," zamumlá si Henze pro sebe. Marie Luise cítí, že je něco, co mu brání Harra vydat, i když by jí jako člence strany rád vyšel vstříc.

„Něco vám slíbím," nabídne mu. „Odvezu ho pryč z Berlína.“

Když jí pak Henze přislíbí, že dá Harra ještě týž večer odvézt do domu jejího švagra u botanické zahrady, vydá se Marie Luise tam a čeká. Ale její syn nedorazí, ani večer, ani v noci. Ráno volá do Postupimské ulice, ale Henze se dá zapírat. Konečně má drátě jeho zástupce, ale ten jí řekne, že propustit Harra je naprosto vyloučeno. Prý se dopustil velice těžkých zločinů.

„Ale přece nemohl ve vězení spáchat nic tak hrozného!" křičí zoufalá matka do telefonu.

Ne, Harro v kuželkářském sklepě přeměněném na vězení opravdu nic špatného neprovedl. Přesto jsou Henzeho slova pravdivá. Mezitím došlo ke zločinu, a to těžkému. Henry už totiž z prachu nevstal. Musel neustále běhat v kruhu povzbuzován ranami bičů, a tak to šlo celý den, až mu pak najednou selhalo srdce.

Henryho mrtvola leží na zemi jako hromada odpadu, kterou tam někdo smetl. Henry byl obchodním mozkiem *Gegnuru*. S ním chodil Harro na tahy po městě, společně se dál rozvíjeli. A teď ho Harro nemohl ochránit, nemohl pro něj udělat nic, vůbec nic. Harro cítí vinu. Má Henryho na svědomí. Teď musí být ještě tvrdší, mnohem tvrdší – nebo taky zemřít. Ne, jeho tihle brutální idioti nesrazí, to si přísahá. Ať si na něm vylátnou zuby! Má nad nimi navrch, intelektuálně i tělesně! Harro jim bude čelit, najednou je přesvědčený, že jeho zabít *nemohou*. Sebere se a vyrazí na další kolo podél cihlových stěn jako smyslů zbavený a oni ho nepřestávají mlátit, levé ucho má napůl odtržené, ret rozseknutý a nos na kaši. Krvácí, uvnitř i vně, a dělá to pro Henryho. Jestli ještě jednou poběží a přežije – když dokáže snést bolesti, které mu způsobí –, tak nad nimi vyhraje.

„Tohle je moje čestné kolo!“ volá na své trýznitele, když naposled oběhl čtverec vnitřního dvora.

„Člověče, ty patříš přece k nám! Tebe chceme mezi sebe!“ odpoví mu jeden z esesáků, ohromený takovou odvahou.

Jenže to není pravda. Harro k nim nepatří. Teď je opravdu jejich nepřítel.¹²

Je noc na 1. května 1933: noc čarodějnic. Žerty jsou dovoleny, ale je to také noc žen, noc Marie Luise. Nevzdala to, naopak, nezapojila nikoho menšího než berlínského policejního prezidenta, admirála von Levetzowa, starého kamaráda jejího muže z námořnictva. Pod jasným nebem plným hvězd se teď řítí zelený vůz berlínské policie pro přepravu zadržených do severozápadní části města, vyskáčou z něj policejní úředníci, zabuší na dveře sklepa u Spandauer Bock a z nařízení prezidenta požadují okamžité propuštění vězňů. Jenže už je tady jen *jeden* vězeň, a esesáci reagují na návštěvu regulérní policie nejistě. Nemají žádné oprávnění k politickým vraždám, ale od doby, kdy Göring prohlásil SA a SS za pomocnou policii, podléhají rovněž policejnímu prezidentovi. S reptáním Harra vydají.

Marie Luise stojí v nočním úboru ve dveřích domu u botanické zahrady, když vůz zastaví. Harro jí jde v ústrety mrtvolně bledý, s hlubokými kruhy pod očima, v kabátě bez jediného knoflíku a s dohola oholenou hlavou vězně. Jinak vždycky tolik zářil, byl plný naděje a radosti ze života a otevřený ke všem lidem. Teď ho pálí hákové kříže na stehnech a tvář se mu kříví bolestí, takže už nevypadá jako tvář 23letého chlapce. Z vlastní zkušenosti už teď ví něco, co jeho matka ještě vědět nemůže – co v tu dobu zcela jasně ví jen málo lidí: že nacisté jsou brutální vrazi bez skrupulí, kteří necouvnou před ničím.

Matka ho odveze do penzionu, ale zapíše ho tam pod falešným jménem, protože se bojí dalšího pronásledování. Zajistí mu dva soukromé strážce a přivede lékaře. Potom přijde na návštěvu Regine. Opatrně si lehne k Harrovi a milují se. Ledviny má Harro odjakživa citlivé, ale teď se opravdu kroutí bolestí, když se ho dotkne na nesprávných místech.

Je to zvláštní, ale necítí se tím oslabený, jen jinak. V ústech má jinou, hořkou chuť. Je mladý, ale už ochutnal smrt. Teď je mezi ním a tímto světem, který může být tak nepřátelský, odstup. Regine se pokouší jeho rány hladit, ale jsou příliš čerstvé, vyřezané hákové kříže pálí jako oheň, ale opravdu zlé je to, že krvácí hluboko v nitru. Takové jako dřív to v posteli už docela jistě není.

Část I

Nepřítel

(1932–1933)

*„Nikdo nemohl dát v sázku
více než svůj život.“¹³*

HANS FALLADA

*„Byl učiněn pokus
nalézt přes všechny staré rozpory shodu.
Nazvali nás nepřáteli.“¹⁴*

HARRO SCHULZE-BOYSEN

1

O půl roku dříve a ve zcela jiné době, neboť v Německu ještě vládne demokracie. V poledne jsou už na univerzitě zase nepokoje – je podzim roku 1932, jedna hnědá košile pověsila stužky s hákovými kříži na věnce na studentském památníku, nějaký levičák je zase odštíhl. Před hlavní budovou berlínské Friedrich-Wilhelms-Universität stojí proti sobě zneprátelené tábory plné nenávisti, rozdělené pouze úzkou uličkou, „připravené se na sebe vrhnout, sotva padne z kterékoli strany nějaké provokativní slovo“, jak si vzpomíná jeden Harrův přítel student.¹⁵ Na jedné straně zaujímají postavení rudí studenti, socialisté a komunisté a malý hlouček buržoazních demokratů. Zprava řvou svá bojová hesla proti „židovi“ a „systému“ nacisté a s nimi spojení členové nacionalistických studentských spolků. Univerzitní výuka už byla mnohokrát ochromena kvůli politickým protestům. I tentokrát rektor bezmocně lomí rukama a marně oběma stranám domlouvá.

Harro Schulze-Boysen je mladý student státních věd a toho dne spal v *rudošedé garnizoně*, v jedné z prvních komunit sdíleného bydlení v Německu, nacházející se v osmipokojovém bytě v Kreuzbergu, v Ritterstraße: žádný nábytek, všechno se sdílí, mytí nádobí, jídlo, peníze. Je to sociálně revoluční experiment Eberharda Köbela, známějšího pod pseudonymem *tusk*. Ten vede „dj.I.II“, *Deutsche Jungenschaft* – Německé společenství mladých, propagující toto: *spiknutí proti zkostnatělým strukturám, nezávislost,*

*samostatný svobodný život mládeže, provokování starých pánů, autonomní říše mladých: ježdění – odívání – jazyk – grafika – psaní bez velkých písmen, přímočarý styl, pryč s přežívající zatuchlostí vilémovské doby. Vedle Harra leží Regine, jeho „loupežnická nevěsta“, štíhlá mladá módní designérka z kdysi bohatého domu. Odhrne si rudě plavé vlasy z obličeje, líčí se jen trochu rtěnkou, jinak nic, pak ale ve své zamilovanosti najednou řekne něco natolik šokujícího, že Harro vstane, přetáhne si svůj obligátní modrý pulovr a napřed musí trochu dál, šourá se po kuchyni, hledá něco k snědku, ale nic nenachází, jen dva kousky suchého chleba. To je jedno, touha vlastnit je beztak překonaná; alespoň je k tomu dobrý čaj. *Jestli chce dítě...?* Touží snad loupežnická nevěsta po buržoazních ideálech?*

Harrovi je třiaadvacet a chce radikálně změnit společnost, spolu s Henrym Erlangerem a dalšími. Neslouží budoucnosti jednoho dítěte, ale mnoha dětí – dětí celé Evropy, celého světa. Vždyť v tom ohledu je spousta práce, zvláště když celý svět teď pustoší krize: Všude nouzové výřažovny, kolaps bank, nejsou peníze na nájem, jen v Německu šest milionů nezaměstnaných, deprese a beznaděj ve všech vrstvách společnosti, stále je cítit hrozící pád do propasti. Musí přijít úplně nová společnost, situace je polarizovaná, stranám došel dech a už nerepresentují lid.¹⁶ Tak to Harro cítí. Ale co má přijít namísto politických stran? Co to vlastně má být, ten *národ*? Harro promýšlí svou mladou hlavou všechno až příliš komplexně, než aby mohl nabídnout jednoduchá řešení. Jeho cíle jsou zatím neurčitě, koketuje i s pravicovými postoji, podporuje například boj proti „versailleskému diktátu“, který po prohrané světové válce zatížil Německo příliš vysokými reparacemi. Takové myšlenky mu táhnou hlavou, antiimperialistické impulsy, vše dosud nevykvašené. V této pozdní fázi Výmarské republiky nejsou ideologické fronty

vždy jednoznačné, proto *Gegner* zveřejňuje texty ze všech táborů, takže se tam najdou i takové od Ernsta Niekische, od Karla Otto Paetela a dalších nacionálních bolševiků nebo od opozičních nacistů z SA. Ke slovu zde přicházejí rovněž komunisté, odpadlí od oficiální linie KPD, stejně jako katolíci nebo předseda berlínské „Raichsbanner“, branné organizace sociálních demokratů. Chaotická směsice, kterou lze nejlépe popsat jako *nacionálně revoluční*. Jak má člověk zodpovědně vychovávat děti, když je nutno ještě ujasnit tolik zásadních otázek? Že to Regine nechápe! Harro se podívá přes chodbu do velkého pokoje, kde svůdně leží na matraci. Ale on musí pryč, na univerzitu.

Tramvajová linka 88 je narvaná, spratci se prodírají sem a tam, ve vzduchu je cítit pot a tabák, na lakovaných dveřích ze světlého dřeva zvou reklamní plakáty: *KAKADU – nejlepší bar na Kurfürstendamm. Berlín ví: Dobře se nakupuje v Karstadt*. Jakýsi bezdomovec se opírá a sklo a spí. Asi padesátiletá vychrtlá žena bezostyšně upírá modré zářivé oči na plavovlasého Harra a jeho stopětaosmdesát vysoké sportovní tělo. *Základní mýdlo IA kvality – Philipp Kochmann, vaření mýdel*. Koňské povozy, drožky, nákladní auta. *Nacisté a junkeři – pryč s nimi! Volte sociální demokraty!* Fronta před úřadem práce, lidé překvapivě dobře oblečení, což se nedá říci o morfinistech na lavičce s velkými, tmavými očními důlky a vyhublými těly: jako by čekali a nevěděli na co, ještě závislí na válce. *Náš pokrok se nezastaví: OSRAM*. „Evropa byla hodinami světa. Teď stojí,“ napsal Harro naposledy v *Gegneru*: „Kolečka těchto hodin začínají rezivět. Zavírá jeden výrobce za druhým.“¹⁷ Všude se objevují ekonomické procesy, které dovolují kartelům získat moc, o jaké není ve výmarské ústavě ani slovo. Kapitalismus musí pryč! Ale ani komunismus nevede k ničemu: příliš tuhý aparát, poslušnost Moskvě. „*Do sovětského Ruska!*“ volá reklama: „*Levné studijní cesty*

pro lékaře, pedagogy, dělníky. INTURIST: „Znovu zjišťuji, že nejsem komunista.“ Tak to sdělil své znejistělé matce Marii Luise, jež vede buržoazní domácnost v Mühlheimu na řece Ruhr: „Komunistická strana je výrazem světového socialistického hnutí, bolševická strana například typicky ruským vyjádřením. Pro Německo tudíž nepřijatelná.“¹⁸ Tramvaj se tak plouží městem plným zmatků. Řádí „velkoměstská nemoc“, jak tomu říká Harro, Friedrichshainu, kde řádí bandy gangsterů, se říká berlínské Chicago – zmatená doba, přející experimentům všech směrů.¹⁹ Nabízí snad východisko *personalismus*, jak ho propagují Harrovi filozofičtí přátelé z pařížského měsíčníku *Plans? Personalismus: kompletní revoluční systém, který sám sebe chápe jako kritickou alternativu ke komunistickým a fašistickým teoriím a chce nahradit liberální individualismus soustředěním na osobu. Stát nesmí nikdy být tou nejvyšší hodnotou, člověk nesmí být nikdy deklasován na jedince. Zní to stejně věrohodně jako mlhavě, protože mechanismy k dosažení těchto cílů jsou i nadále nejasné, ale to Harrovi nevadí. Podle něho to patří k tomu, že toto hnutí *personalismus*, k němuž cítí vágní sounáležitost, je otevřené a že to je právě hnutí s představou permanentní revoluce s otevřeným obrazem světa a socialisticky orientovaným hospodářstvím. Cesta, která postuluje svobodu rozhodování jako základní princip lidského života. Belle-Alliance-Platz, Landwehrkanal, Anhaltské nádraží. Ale co to vlastně znamená, *svoboda rozhodování*? V *personalismu* se má člověk stát autorem svého životního příběhu. V rozhovorech s mladými francouzskými intelektuály z Ordre Nouveau Harro diskutoval o myšlence nového evropského řádu, o vizi Evropy jako Evropy regionů. Překonání nacionalistického tunelového vidění starých a hlavně vládnoucích, to mělo být předností skupin mladých v Německu a ve Francii.*

Aby prohloubil přátelství a překonal svíravý krunýř nacionalismu, Harro v únoru '32 zorganizoval setkání mladých na univerzitě ve Frankfurtu. Zúčastnilo se asi 100 účastníků z Francie, Německa, Itálie, Belgie a Švýcarska, horkokrevný Harro ve své řeči požadoval odstranění kapitalistického systému a likvidaci „diktátu“ z Versailles. Francouzští účastníci poté místo pouhého zrušení smluv navrhli vytvoření nového evropského řádu, kde by mělo Německo své místo. Bylo to jedno z několika málo veřejných fór mimo setkání špičkových politiků, na nichž se Francouzi a Němci vůbec sešli, kde však jinak obě strany tvrdošijně uvízly ve svém myšlení jako v zákopové válce. Ale ani na Harrově setkání nebyla diskuse nijak snadná, německá strana se projevila jako beznadějně roztržštěná. Vedle několika levičáků bylo přítomno především nacionálně revoluční spektrum, od opozičních komunistů z odštěpené KPO, zástupců Mladopruského bojového spolku, anarchistických syndikalistů až po Černou frontu Otty Strassera a elitářské Graue Corps – spleť názorů, přání a stanovisek. Harro se zde stal vyhledávaným řečníkem, prosazoval se v bouřlivých debatách a dovedl v dialogu přijmout argumenty druhých – nebo je rozcupovat. Jen díky jeho obratnému vedení neskončilo zasedání skandálem – ovšem stejně nepřineslo žádné výsledky. Aby bylo možno vstoupit s evropskými sousedy do dialogu, který by směřoval k nějakému cíli, chtěl Harro nyní vytvořit z *Gegneru* platformu německých názorů.

Vystoupí z tramvaje. Ulice se právě renovuje. Jako z nějaké rány se zde odstraňuje staré dláždění z kočičích hlav a místo toho se lije horký asfalt. V zemi to klokotá, to rachotí podzemní dráha. Listy stromů na třídě Unter den Linden jsou už hnědé, ochlazuje se. Volným krokem, s rukama v kapsách kalhot, jde k prostranství před univerzitou, u jejíchž mříží sedí u malých stolků žebráci. Najednou vidí studenty stojící proti

sobě a je mu hned jasné: Situace si žádá co nejenergičtěji zasáhnout. Harro zná své Pappenheimské a každý zná Harra v jeho obligátním modrém pulovru.²⁰ Těší se důvěře svých spolustudentů bez ohledu na ideologické hranice – protože tak zasvěceně diskutuje, ale také proto, že vypadá tak skvěle a má něco, co je v této době hledající orientaci obzvláště zapotřebí: charisma. Zatímco se myslí na obou stranách svírají v bojechtivé křeči, on si uchová přátelskou a radostnou vyrovnanost: Zdraví jednu hnědou košili po druhé podáním ruky a ptá se, o co jde. Klidně si vyslechne historku o ustřížených stužkách s hákovými kříži. Ne, není přítel nacistů, podle něho jsou příliš hloupí a jejich antisemitismus striktně odmítá, ale dokáže s takovými lidmi mluvit. Potom si to namíří na stranu levice, odkud hlasitě zaznívá *Internacionála*, a také zde každému potřese rukou. To je strana, která se jemu samotnému zamlouvá: Čte Karla Marxe a dovede velice dobře rozlišovat mezi internacionalisticky orientovanými snahami o spravedlivější společenské uspořádání, ve kterém mají mít všichni přístup ke vzdělání, bydlení a lékařské péči, a pravicově extrémistickou a antisemitskou afektovaností nacionalistických socialistů s jejich cílem rozdělit a vymezit.

Mezitím zaznívají z obou stran hesla. Všichni se na něj dívají, i rektor, a Harro jako každý revolucionář jistý si svými instinkty teď uchopí příležitost za pačesy a znovu rozdává *shakehands*, ale tentokrát střídavě na obou stranách, dokud tak konflikt nevyšumí.²¹

2

Známost s Reginou je vlastně docela fajn. Všichni dohromady jsou veselá parta: umělci, teplouši, teplí umělci, revolucionáři, bohémové. Všichni jsou mladí a atraktivní a v této

neklidné výmarské době vedou neklidný život. Pro Harra však není nejdůležitější láska k jeho loupežnické nevěstě, ale politika, a tak tomu bylo vždycky. Je „zapálený Němec“, jak ho popisuje jeden přítel, s „velice hlubokým, asi vrozeným, z rodiny pocházejícím, ale i nabytým německým kulturním vědomím: uměleckým a filozofickým“. ²² Ve Freiburgu, kde Harro začínal studovat, byl členem jednoho radikálního sdružení a od roku 1924 byl u řádové mládeže Mladoněmeckého řádu, nacionálně liberální branné organizace. Myšlenky a ideály mladoněmeckého svazu ho silně ovlivnily: život jako neustálý boj, nekompromisnost, přísná kázeň, vysoká připravenost přinášet oběti a snášet utrpení, ale také kamarádství. Již jako školák v Duisburgu byl aktivní na barikádách proti francouzské okupaci Porúří, jako 14letý proto strávil noc v cele – pro jeho rodinu, v níž je společenská angažovanost samozřejmostí, věc cti. Strýc Harrovy matky, Ferdinand Töniés, spoluzakládal v Německu sociologii: snaha o vzdělání, tolerance a otevřenost světu zaujímají na žebříčku hodnot rodiny přední místa. Harrův nejslavnější příbuzný je bratr jeho babičky z otcovy strany, pravicově konzervativní velkoadmirál Alfred von Tirpitz, který pro císaře vybudoval námořní flotilu, aby Německo obstálo ve válečném střetnutí s Velkou Británií. Až do vysokého stáří nosil plnovous rozdělený do dvou pramenů, vybíhající do dvou vojáckým dojmem působících klínů a obdivovaný jeho vnuky. Strýček Tirpitz byl bitevní lodí rodiny a velkým vzorem pro dospívajícího Harra. Chce jednou dokázat „pro německou věc“ také tolik jako on a „angažovat se pro /svou/ zemi a uvědoměle pracovat na zlepšení“, jak roku 1929 napsal v dopise legendárnímu prastrýci. ²³

Harrův otec, Erich Edgar, rovněž u námořnictva, se angažuje – stejně jako Tirpitz – v pravicově orientované Německé nacionální lidové straně. Svým intelektuálním zaměřením

by býval mohl být také vědcem, dokonce snad i umělcem, nicméně Erich Edgar, zkráceně nazývaný *E. E.*, dává svým smyslem pro povinnost přímo ukázkový příklad pruského étosu práce. Je to otec, který synovi vysvětlí, že plakat nejen smí, ale dokonce má, totiž aby ukázal, že city mu nejsou cizí, ale prosím jen *jednu* slzu, pak se už musí ovládnout dřív, než přijde druhá. Harrova matka Marie Luise je méně disciplinovaná, zato temperamentní: neústupná osoba malého vzrůstu a někdy velice nervózní, která se dovede prosadit, živá, romantická žena, která má na všechno hotový názor, někdy mluví rychleji, než přemýšlí, čímž často nervuje svého rozvážného, i v posteli více než zdrženlivého manžela.

Ve svém otci, až trochu děsivě přísné profesorské postavě s velkou knihovnou, před kterou často dokáže celé hodiny sedět u mahagonového psacího stolu rovně jako pravítka, našel Harro postupem let ideálního politického sparring partnera. Cílem Ericha Edgara je vychovat ze svého syna konzervativního volnomyšlenkáře. Harro ho však dnes už stále častěji překonává v argumentaci, protože mu v žilách koluje horká krev jeho matky a vášnivost patří k politice stejně jako rozum.

Hmotný nositel Harrovy angažovanosti, časopis *Gegner*, jehož je šéfredaktorem, vyvinul v tomto roce 1932 inovativní koncepci s cílem vyrůst ze statické publikace na opravdové hnutí: Konají se takzvaná setkání s *Gegnerem*, na nichž diskutují autoři i čtenáři: „večery veřejné kontradiktorní rozpravy“, jak k tomu uvádí leták.²⁴ Harro píše o tomto záměru sebevědomě rodičům: „V Německu nejsou žádné noviny, jež tak nezávislým způsobem svádí dohromady lidi, kteří mají co říci.“ Rozvíjet vize mimo strany, překonávat konvence a testovat čerstvé argumenty: to oslovuje mnoho lidí. Večerů *Gegneru* v *Café Adler* na Dönhoffplatzu se zúčastňují především mladí lidé, kteří hledají odpovědi na

palčivé otázky, které se všech tolik dotýkají. Tato setkání rychle nabyla na popularitě natolik, že se paralelní akce konají nejen v Berlíně, ale i v několika dalších německých městech.²⁵ „Panovala (tam) mimořádná disciplína, pozoruhodné kamarádství mezi levicí a pravicí,“ vypráví jeden z účastníků a poukazuje na to, jak nezvyklé je takové chování v horečce dvacátých let: „Mladí lidé, kteří by se na ulici hned poprali, naslouchají argumentům, jednotní ve svém odmítání doktrinářství chvástavých stranických šéfů.“²⁶ I když cesta k cíli je dosud nejasná, Harro připisuje hnutí *Gegneru* jisté rebelantství a hovoří o „neviditelném svazku dnes už tisíců, kteří možná ještě jsou rozděleni do různých táborů, už ale vědí, že je blízko den, kdy se všichni musí sejít a spojit.“²⁷ Harro chce smířit společnost, jako to udělal na univerzitě, vědom si hrozby rozpolcení. „Národ, který je rozdělen nenávidí, se nemůže znovu vyšvihnout nahoru,“ napíše v *Gegneru* – parafráze slov, která kdysi pronesl Abraham Lincoln: „*Dům, který je vnitřně nejednotný, nemůže vydržet.*“²⁸ Není to právě jednoduchý úkol, který si Harro předsevzal v této pozdní fázi Výmarské republiky.

3

Dny a noci podzimu 1932, posledních měsíců svobody, jsou šílené a zároveň je to jeden z duchovně nejbohatších časů německé historie vůbec, s Berlínem jako s možná intelektuálně nejživějším městem světa. Jeden literární kroužek navazuje na druhý a Henry Erlanger vláčí Harra všude s sebou: V pondělí jsou na *Freiwerk-Arbeitskreis*, v úterý na *Signal-Kreis kroužku* a ve *Fichte-Gesellschaft*. „Slupka najednou praskla, protože staré síly, síly výmarského systému, začaly konečně rezignovat,“ popisuje jeden Harrův známý situaci, která je

stejně překérní jako napjatá: „Mlžnými mraky žargonu se na všech místech draly vzhůru hlavy a začínaly mluvit jazykem, který jim byl v jistém novém smyslu společný. (...) Bylo to jako opojení.“²⁹

Místy, kde tento opojný diskurs kulminuje, jsou mimo jiné redakční místnosti nezávislých listů jako *Weltbühne* Carla von Ossietzky, do níž píše také Kurt Tucholsky, nebo *Gegner* Harra Schulze-Boysena. Ten sídlí v úsporně zařízeném podkroví s výhledem na Postupimské náměstí. Z chodby se vstoupí přímo do první ze dvou úzkých, dlouhých místností, zatímco druhá je „plná regálů s knihami Hegela, Feuerbacha, všech německých filozofů“, s psacím strojem, možnostmi k sezení a sklápěcím lůžkem.³⁰ Harro tady často spí, protože je nejpohodlnější zůstat v redakci, kde je pořád co dělat: redigovat texty, mluvit s novými autory, připravovat přednášky a večer není daleko divadlo, třeba *Mahagonny* od Brechta, „docela šílený kus, ovšem hudba je opravdu dobrá,“ jak Harro informuje své rodiče.³¹

Je to naplněný, vzrušující život – navzdory nebo možná kvůli otevřené budoucnosti. „Každý má v sobě někde hlas boží,“ básní Harro v dopise z doby *Gegneru*: „A může toto arogantní slovo nahradit svědomím, povinností či chtěním; vyjde to nastejno.“³² Tento úkol může znít vznešeně, ale je nanejvýš nutný: zachránit svět před hrozícím zánikem. Zatímco se totiž „vedou a rozehrávají diskuse mezi rybou a pečkinkou, při čaji a whisky, venku pochodují klidným a pevným krokem SA“ a pracují na převzetí moci.³³

Existuje jedna Harrova fotografie z těchto dnů, která doslova děsí jeho matku: Rysy jeho tváře jsou ještě výraznější než jindy a jeho pěkné modré oči hledí jako posedlé – však taky posedlý je, když ve světlém plášti, pestré košili a s rozčuchanou kšticí spěchá z jedné akce na druhou a cítí „se životu tak blízko jako nikdy“.³⁴ Neúnavně píše a navazuje kontakty.

O mladém, horečně aktivním intelektuálovi se doslechne i Alfred Döblin, autor románu *Berlin Alexanderplatz*, a pošle mu dopis:

Rád bych se pokusil v malém kroužku pokračovat v hovorech o kulturních a zásadních záležitostech, s nimiž se začalo na jaře. Pokud Vám to čas dovolí, chtěl jsem Vás poprosit, abyste mě navštívil 29. t. m. asi o půl deváté. Mohu snad přitom předpokládat, že zhruba znáte mé základní myšlenky a že s nimi souhlasíte. (...) Pozvánka je osobní. Dámy ženatých pánů jsou vítány.³⁵

Harro dorazí do velkoměšťanského spisovatelova bytu na Kaiserdammu 28 bez Reginy a pokusí se získat Döblina, aby psal pro *Gegner*, ale neuspěje, a tak se kontakt zase přerušuje. Tykadla směrem k Harrovi vysune také Bertold Brecht, aby ho získal pro plánovaný „časopis, který by zjednal jasno o argumentech fašistů a přinášel protiargumenty“. Mělo by se v něm psát o tématech, která jsou jádrem antifašistické práce: „o kulturní politice a ženské otázce, ekonomii, problému vůdce, rasové otázce, nacionalismu atd.“ Po Harrovi se žádá, aby napsal něco na téma „nacionálně socialistický stát a národ“, ale projekt uvízne v počátečním stádiu.³⁶ Harro má už beztak na práci zase něco jiného: Je teď vydavatelem *Gegneru*, každý groš, který dostane od rodičů, strká do časopisu a stejně tak mu věnuje všechny svůj čas, a když nemá dost kamelotů, kteří by list prodávali na ulicích, navlékne si ruksak, postaví se před univerzitu nebo Vysoké učení technické a prodává exempláře sám, s reklamní čapkou novin na hlavě. „S *Gegnerem* to jde opravdu famózně,“ hlásí do Mühlheimu: Náklad stoupl na více než 5000 výtisků,

říjnové vydání přitáhlo sto nových předplatitelů.³⁷ Budoucí futurolog Robert Jungk, Harrův dobrý přítel, jenž přišel z židovského mládežnického hnutí, popisuje expandující svět *Gegneru* slovy: „Esence revolučního hnutí. Byli u toho i expresionističtí literáti, byli u toho také umělci – nebylo to čistě politické. To mě nadchlo, nechtěl jsem žádné jasné škatulkování, nechtěl jsem, aby to, co proudí, příliš brzy ztuhlo. To, co proudí, je jako něco, co je nové, co rozpouští a oživuje věci.“³⁸ Také Harrovy politické představy jsou už jasnější: socialistická ekonomika, svobodná společnost, zrovnoprávnění pohlaví, protože politické změny „bez osvobození ženy z pout buržoazní společnosti“ jsou pro něj neúplné: „Konec patriarchálního imperialismu,“ zaujímá v *Gegneru* jednoznačné stanovisko.³⁹

Dalším autorem, který určuje směřování periodika, je švýcarský univerzální myslitel Adrien Turel, jenž se zabývá souvislostmi mezi filozofií, biologií, psychoanalýzou, historií a politikou a jehož mottem je nepřestávat hledat vše, čemu ještě nerozumíme. O svém prvním setkání s Harrem napsal:

Na schůzi redakce mě přivítal mladý muž vysoký metr pětáosmdesát. Jeho bledý, úzký obličej s pronikavými očima by mohl připomínat mladého Bonaparta, kdyby tato hlava neseděla na těle typického důstojníka od hulanů. Na první pohled mezi námi přeskočila jiskra sympatie a hned jsme začali spolupracovat. Tvořili jsme natolik skvělou bipolární dvojku, že později jeden společný přítel v hněvu nad tím, že nás žádná intrika nedokáže rozdělit, zvolal: „Vy jste snad dva teplouši!“ Načež Boyesen se suverénní věcností konstatoval: „My nejsme teplí, my jsme lesby.“⁴⁰

Podzim 1932 začíná bouřlivě. U „Berlínské dopravní akciové společnosti“ propuká stávková akce: Nejezdí S-Bahn, nejezdí podzemka, ani omnibusy a električky. Během následujících střetů s policií umírají tři lidé. Krátce nato, při volbách do Říšského sněmu, NSDAP poprvé ztrácí hlasy, a to 4,6 procenta, zatímco KPD kolem 2,6 procenta získává. V Hitlerově táboře propuká panika. „Rok 1932 byl samá smůla,“ napíše Goebbels do deníku. „Musíme ji prorazit. Budoucnost je temná a kalná; jakékoli perspektivy jsou tytam.“⁴¹

Ale Harro je přesvědčen, že zákulisní kapitál neúnavně pracuje na tom, aby se nacionální socialisté dostali k moci. Napjatě sleduje vládní prohlášení Kurta von Schleichera z 15. prosince 1932, v němž se říšský kancléř zříká nejen socialismu, ale říká ne i kapitalismu. Stane se teď pro průmyslníky nejistou figurou, na niž není spolehnutí? Naproti tomu Hitler si hospodářské bosse předchází už roky. Ještě v lednu 1932 v řeči před vlivným düsseldorfským Průmyslovým klubem vysvětloval, že „socialistické“ prvky ve stranickém programu NSDAP mají jen získat hlasy dělníků a středního stavu. V žádném případě se nepomýšlí na to, že by byl vliv podnikatelů na politiku zredukován. Navíc je jasné: V průběhu znovuvybrojování, plánovaného nacionálními socialisty, se počítá s velkými zakázkami pro německé hospodářství. Od té chvíle plynuly dary nacistické straně v honěné míře.

4

Hitlera si předcházejí nejen velkopřůmyslníci, muž z Braunu je nositelem nadějí i pro velkostatkáře. Padesát kilometrů severně od Berlína se 30. ledna 1933 probouzí 19letá Libertas Haas-Heyeová a pohlédne z okna nad Nordische Halle

na prostranství před zámek Liebenberg, sídlem své rodiny. Sníh, který pokryl vše, hospodářskou budovu a venkovský kostel, se leskne v ranním slunci. Bílou, třpytivou čepici má i kašna, kterou kdysi daroval císař Vilém jejímu dědečkovi, jehož byl blízkým přítelem. Libertas vstane, stáhne si noční košili s kulatým výstřihem přes hlavu a hodí ji do otevřené šatní skříně. Dnes je neobyčejný den. Liebenberský oddíl SA chce vyrazit do Berlína na uchopení moci národními socialisty a její strýc, kníže Friedrich-Wend zu Eulenburg und Hertefeld, řídící Liebenberg a příslušný statek, jemuž by se hospodářsky mohlo dařit lépe, jede také a jí se ptal, jestli nechce jet s nimi.

Ale ještě než vyrazí, osedlá Libertas nejprve svého koně. Jmenuje se *Scherzo*, v narážce na formu hudební věty, protože je stále rytmicky v poklusu a bláznivě v pohybu. Stejně jako Libertas, alespoň většinou. V ní se navíc ozývá ještě mollová tónina. Co jen si totiž pamatuje, rodiče se o ni starali spíše sporadicky. Před deseti lety se dali rozvést: Její otec Otto Haas-Heye je známý módní návrhář, profesor umění a bonviván, svým způsobem předchůdce Karla Lagerfelda doma a ve všech evropských metropolích, naproti tomu podle matky Tory je svět módy „děsný“, má slabé nervy a před reálným světem se ukrývá na zámku Liebenberg. Nějakou dobu se o Libertas starala vychovatelka, potom židovská učitelka kreslení Valerie Wolfensteinová, spolupracovnice jejího otce. S Valerií to byly krásné časy, ale netrvaly dlouho. Libertas bydlela v penzionátu v Berlíně, v Paříži, v Londýně, ve Švýcarsku a vždy, jakmile si někde zvykla, musela zase pryč, znovu se zabydlet v cizím městě, na novém místě, které musela teprve poznat: navazovat nové kontakty, získávat nové sympatie, rychle se zorientovat a prosadit se. Časem si osvojila techniky, aby se zalíbila druhým. Libs platí za otevřenou, optimistickou a okouzluje lidi svou veselostí, dovede

pěkně zpívat a skvěle hrát na tahací harmoniku, zná tisíc písniček. Ale kdo zná ji?

Vyjíždka Liebenberským lesem, jíž udává takt dusot kopyt tlumený sněhem, je jejím největším potěšením. Onoho 30. ledna 1933 je ledový den, ale překrásný, mezi bíle pocukrovanými korunami stromů je vidět zářivě modré nebe. „Ó, ty můj Liebenbergu, kde se visící zelené větve smutečnických vrb sklánějí k zasněžené hladině rybníků!“⁴² Tuhle básničku napsala ve čtrnácti, napodobujíc Rilkeho.

Múzy mají na Liebenbergu tradici. Její matka ráda deklamuje, především po celé Evropě známé *Písně o růžích* svého otce, knížete Philippa zu Eulenburg, tolik milovaného dědečka Libs. Napsal také *Pohádku o svobodě* – tam se objevuje Libertas jako ztělesnění individuální svobody, po níž je Libs pojmenována. Kníže zemřel před jedenácti roky, v roce 1921. Dědeček Philipp totiž nebyl jen tak někdo, ale kdysi, v době dávno minulé, a přece stále přítomné, byl nejintimnějším přítelem a nejbližším poradcem císaře. Avšak k tomuto přátelství se pojí největší skandál vilémovské éry a první homosexuální skandál 20. století, široce komentovaný tiskem po celém světě. Co se stalo? Od roku 1906 vyšlo v časopise *Zukunft* několik článků židovského publicisty Maximiliana Hardena, z nichž se překvapená veřejnost dozvěděla, že císař až příliš často pobývá na zámku Liebenberg, a to nikoli jen proto, aby se tam pobavil lovem jelenů. Mluvílo se o stolní společnosti, která potají určuje politiku císařství, vyžívá se ve spiritistických seancích – a homosexuálních praktikách. Kuno vom Moltke, vysoce vážený pruský generálporučík, křídelní pobočník císaře a velitel města Berlína, tam prý nosí kimono a vlečku a nechá si říkat *Tütü*. Kníže Philipp von Eulenburg funguje v negligé jako *Philine* a císař Vilém II. je *Liebchen* (Miláček). Ve třicet metrů dlouhé a deset metrů široké Nordické hale se prý neprovozují jen zpěvohry, ale v pokoji